

סקירת ספרים

משדרים תחת אש: רדיו חינוכי במצבי חירום. ספרה של אלה בן-עטר (2019). הוצאת פרדס, 200 עמודים

אודי לבל*

מתחברים תחת אש

על ספרה של ד"ר בן עטר ניתן לומר כי זהו "ספר קטן-גדול" (במקור כך נטען זוהי מחמאה שיוחסה לאנתוניו גראמשי על ידי מעריציו שראו בו 'איש גדול', עת שהיה נמוך קומה): ספר קטן מידות אך גדול במובן רוחב התרומה החבויה בו. ולא רק בכך: זהו ספר שלכאורה מנפק "רק" אתנוגרפיה תחומה (ועל כך בהמשך): תחנת רדיו בעת לוחמה בדרום הארץ, שיחות עם מאזינים, מודל להפעלת תחנת רדיו בעת חירום, וכל אלו ואלו מנותחים ומוצעים לדיון בהקשר מוגבל לכאורה, אם כי חשוב: חוסן חברתי. אך הנה אטען כי יש בספר, אף אם הדבר לא נרמז בו, פוטנציאל עז לעורר שיח ולחבור לארונות ספרים בלתי צפויים בשלל שדות מחקר ולאתגרם. ועל כן – ספר גדול בהחלט. למעשה – אם יש פריט קריאה אידיאלי להמחיש באמצעותו מהו מחקר שיש בו על מנת לצרף באופן לא שגרתי אופני מחשבה או שדות בין תחומיים אלו לאלו, במקרה זה: ממגרש העבודה הסוציאלית למגרש חקר תקשורת ההמונים (ברמת פרדיגמות המחקר); וממגרש התיאוריה למגרש הפרקטיקום היומיומי (ברמת המגמות 'המקובעות' מדי של בתי הספר לתקשורת) – זהו ספר זה. ובשל העובדה כי חלף כבר זמן מה מאז יצא הספר לאור, וכבר נדון – ובצדק, בהרחבה באמצעי התקשורת, הרי שהחלטתי להמעיט בסקירה זו בתיאור תכניו, ובחרתי לשכנע את הקוראים לשים ידם עליו, באמצעות מחשבות ביקורתיות על אודות הכתוב בו. דיוני יהיה אפוא לא "על הספר" 'משדרים תחת אש', אלא "בעקבות הספר" 'משדרים תחת אש'. וזאת בשלושה אופנים:

* פרופ' אודי לבל (ulebel@gmail.com) בית הספר לתקשורת, מרכז בגין-סאדאט למחקרים

אסטרטגיים, אוניברסיטת בר אילן.

תודה רבה לעמיתתי ד"ר שרון חלבה עמיר, המשמשת עמי רכות שותפה ל- Communicates: פורום תלמידי ותלמידות המחקר של בית הספר לתקשורת באוני' בר אילן, על שקראה, ערכה, העירה ובעיקר האירה על רשימתי זו. השקת ספרה של בן-עטר התקיימה בערב השקת הפורום. תודה גם לפרופ' הלל נוסק על ההזמנה להביע את רשמיי בסקירה זו.

א. "מכילים?": על שיח החוסן והדיס-קונטקסט של המציאות הישראלית בדרום,

או: "על סכנת הצלחת ספרה של ד"ר בן עטר":

בן עטר בחנה בספרה עד כמה שלל האינטראקציות שחלו בימי הלחימה בדרום בין שדרני תחנת הרדיו החינוכי המשדר ממכללת ספיר לבין מאזיניו הלמו את עקרונות אספקת ותחזוקת החוסן הקהילתי. היא אף מציעה - ובכך ספרה אינו רק מחקר אלא אף סוג של טקסט-בוק - סוג של אמנה, מודל יישומי שבאמצעותו תהפוך תחנת רדיו לכזו שהולמת בעיתות חירום את שיח החוסן וככזו את האחריות הקהילתית המצופה ממנה. ייתכן שבשל כך עתיד הספר להפוך לפריט בסיסי למדריכי סדנאות ומלווי צוותי תקשורת להתנהגות בחירום, כמקנה עקרונות שניתנים להפנמה וליישום בכל מערכת תקשורת באשר היא (לא רק רדיו) ולמעשה בשלל ארגונים ומוסדות שבאים באינטראקציה עם סביבת חבריהם ולקוחותיהם בעיתות חירום. אך בעיקר המודל שהיא משרטטת, והחיבור בינו לבין "חיי היום יום" של מערכת תקשורת, יהיה חיוני ליזמים שעניינם הרשמי הנו בהפצת "קול" שכזה בקרב מערכות המדיה השונות, ויזכה לברכתם של אנשי ההסברה והתנהגות האוכלוסייה בפקוד העורף, קל וחומר בשעות הלחימה או החירום. שהרי אז הצלחתם (לשיטתם) נמדדת בכך שהציבור מציית להוראותיהם.

למעשה, אם לחבר פריזמה זו של הספר לשיח אבסטרקטי יותר, הרי שהוא "לוקח" את העשייה התקשורתית בחירום אל עבר גיוסה של התקשורת ליכולתה לבצע "נירמול", "טיבעון" או "הכלה" (Containment) של המצב המשברי. גם מבלי שהספר נוקט סט מושגים אלו, הרי שהוא מצטרף לקולות המאפשרים, שלא לומר קוראים, לאנשי התקשורת, לאפשר לקהל צרכניהם בחירום את התפקוד, את הרציפות, את ההתמודדות, את כל אשר המודלים הפסיכו-התנהגותיים הממוקדים בפרט, באינדיבידואל, מסבירים כהצלחה וכאתגר. וזאת באמצעות שלל פרקטיקות תקשורתיות שלמעשה באופנים רבים תחנת הרדיו הסטודנטית ענתה עליהם, ובעיקר: להוות "Buffer" – מרחב רגשי בטוח וולונטרי (Welkin, 2013). מרחב לתחושות, המעניק מצד אחד מקום לפורקן ושיתוף, אך מן הצד השני – כפי שהמחברת מבקשת ללמד את השדרנים בעיקר לקראת הבאות – (והדברים ברובם אף נעשו באופן ספונטאני) – מבלי לאפשר דרמטיזציה, תוך הדגשת המסוגלות האישית ולא חוסר האונים, תוך הדגשת התיקווה ולא היעדר האופק החיובי, באמצעות אספקת תחושת ה- "יחד" (togetherness) ולא הפירוק וה- לבד. במילים אחרות – פריזמה פסיכו-סוציאלית היוצאת מתוך אחריות לאומית-קהילתית, שאם לנקוט לרגע ציניות קלה – גם וינסטון צ'רצ'יל היה גאה בעיתונאי בריטניה לו היו כולם נוקטים בה; שכן, בשם ההתגייסות להעצמה האישית, היא כמו משחררת את מוסדות המדינה להמשך המאמץ הפוליטי הלאומי.

אך אם לנקוט כעת גישה ביקורתית, לא אוכל שלא לשאול: מדוע בעצם? הרי אחת ההלנות החוזרות ונשנות מצד תושבי הדרום הינה בדבר תחושת הנשכחות שלהם מידי רובה של החברה הישראלית,

כמו גם מידי המנהיגות הישראלית. אך במקביל, לתחושה זו, מתלווה גאווה מקומית ביכולתה של אותה הקהילה המתמודדת עם שלל הקסאמים "להכיל" את הסיטואציה ולא להיגרר לתיסמונת וויקטימיזציה (קורבניות). קרי – ההתמקמות הדיסקורסיבית של קהילה זו במרחב הישראלי אינו על "הכרטיס הקורבני" (לבל, 2012). והנה ספרה של בן עטר אף מצרף למגמה זו את התקשורת המסקרת את תושבי הדרום. ואם המהלך יצליח – הרי שגם מערכות תקשורת ימנעו מלתת לתושבי הדרום "קול קורבני" לביטוי רגעי כזה או אחר את אי ההכלה שלהם את הסיטואציה, שכן מדובר במה שדווקא עשוי בתום לב לחתור תחת החוסן, ללמד על אי הרציפות התפקודית, לבטא חלילה היעדר תקווה, חוסר אינטגרציה, תחושת בדידות וכל מה שלא מספק מסוגלות והתמודדות. אך מה הוא כן עשוי לספק? הוא עשוי לספק מסר למקבלי ההחלטות מצד הקהילה ש- "לא עוד".

אם ניקח את השכול הצבאי הישראלי, בין אסון המסוקים (1996) ועד לנסיגה מרצועת הביטחון (2000) ביחס לשהות הישראלית בלבנון כדוגמא ממחישה, הרי שאז שידרה התקשורת הישראלית למנהיגיה כי להורי החיילים המשרתים בחילות הקרביים אין יכולת הכלה באשר לאובדן הצבאי בדרום לבנון, שאין חוסן ואין עוד אפשרות לסמוך על התקשורת שתדיר מהמרחב התקשורתי ביטויים החותרים תחת אספקת המשמעות והפשר והנכונות לשאת בהקרבה הנדרשת לנוכחות הצבאית בדרום לבנון. קרי: יידעו מנהיגי ישראל כי כל חלל פוטנציאלי היה עתיד לייצר פאניקה מוסרית – מה שכיניתי "Casualty Panic" (Lebel, 2010). מה שהבהיר למקבלי ההחלטות כי אין ביכולתם להתייחס למצב הקיים כאילו אין הוא בגדר "בעיה חברתית", וכי השהות בדרום לבנון עברה פוליטיזציה ועליהם היה להבטיח שינוי כיוון. כך היה גם ביחס לגלעד שליט. מקבלי ההחלטות השתכנעו כי הציבור הישראלי לא יעמוד בעוד יום שבו "הילד של כולנו" יהיה בשבי החמאס (Lebel, 2011). ואני כלל לא עוסק בשאלה האם השתכנעו בכך בצדק, או האם הייתה הצדקה לדרך בה פעלו. רק שברור שלשיטתם – יכולת ההכלה של המצב מבחינת החברה הישראלית, כפי שהדבר השתקף בעיניהם תקשורתית – תמה.

ברור שאם התקשורת הייתה מתנהגת על פי המודל המוצע בספר "משדרים תחת אש" הרי שישראל הייתה עדיין ברצועת הביטחון בדרום לבנון כמו שלא הייתה מתקיימת עסקת שבויים עם החמאס על החזרת גלעד שליט.

צדו האחר של החוסן שהספר מציע למערכות התקשורת להקפיד לקיים בעיתות לוחמה – הנו גם הנרמול, או הטיבעון של המצב שבגינו עיתות לוחמה אלו נדרשות. וזאת – להנאתן של הנהגותיה הפוליטיות של ישראל שבשל "הכלת" המצב על ידי אוכלוסיות צייתניות ומרובות חוסן – לא נדרשות להפוך את "סוגית עזה" לחלק מסדר היום הפוליטי, קרי – להתנהג כאילו (As If) עזה הנה "בעיה חברתית" (Estrada, 2001). ואכן לא רק שזו לא הפכה לכזו, אלא שזו הפכה למעין מצב נתון המאפיין את שגרת מדינת ישראל. בשלושת מערכות הבחירות האחרונות שעברה ישראל, אף לא מפלגה אחת ניסתה להיבדל מעמיתותיה באמצעות העלאת תכנית אסטרטגית לסוגיית עזה. רק "אי הכלת" האיום העזתי והפיכתו לבעיה חברתית – יש שיגידו תוך העלאת לסדר היום את מצב הרצועה הכלואה בין ישראל למצריים ללא חופש ריבוני אמיתי; יהיו שיגידו תוך העלאת לסדר היום את

היותה מתחם איראני גדוש טילים שמחזיק את ישראל כמדינה שבוייה חסרת חופש פעולה. איש איש לפרשנותו. אך שיח החוסן, הטראומה והפסיכולוגיה הנו הדיס-קונטקסטואליזציה (חוץ-הקשריות) של המצב ההיסטורי, הפוליטי, וככזה גם מאפשר אותו אך גם משעתקו. וזוהי חולשתו (הפוליטית) של שיח החוסן (האישי).

ב. "מלבים?": על שיח הטראומה ואי ההכלה, או: על חשיבות הצלחת ספרה של ד"ר בן עטר:

הספר "משדרים תחת אש" מקדם פרויקט שבכמה מובנים הנו בלתי שגרתי במחזותינו.

ראשית – במהלך המחקרי שהוא מתבסס עליו: רוב רובה של הספרות בתחום התקשורת בלחימה, זו הנוגעת בחקר השיח (בהקשר הרחב) ולתפקוד מערכות המדיה השונות בעיתות שבהם "התותחים רועמים" מתמקדת בתחום הפוליטי, ואף משתמשת בתיאוריות מעולם הסוציולוגיה הפוליטית. שאלות המחקר הן על פי רוב כאלה המבקשות ללמד על מידת ההגמוניה של השיח; על מידת שעתוקו את הסדר החברתי: את תרומתו למוטיב 'ההתלכדות סביב הדגל' וכדומה. בין אם הדברים בוחנים מוטיבים אלו מן הפן הזהותני (למי ניתן 'קולי ולמי לא), מן הפן ההתנהגותי-רטורי (איזה "משטר שיח" משורטט ואיזה התבטאויות זוכות לגיטימציה בעוד אחרות מודרות או לחילופין דובריהן מוקעים) ועוד. בן-עטר החליטה לבחון תפקוד של ערוץ תקשורת במשקפיים שטרם זכו ליישום ב- "ארון הספרים" של חקר יחסי תקשורת וביטחון בישראל: חוסן קהילתי ותקשורת קהילתית.

בהחלטתה "לחמוק מן "הפוליטי" אל עבר התמקמות זו, המלמדת על השפעתו של העיתונאי על הרבדים הפסיכו-תרפויטיים (ולא רק הפסיכו-פוליטיים) של צרכן התקשורת ברמה הפרטית והקהילתית של המאזינים, יש לא רק בכדי ליצור שדה לימוד ומחקר חדש, אלא גם בכדי ליצור אתוס חדש. כדי לנקוט צעד שכזה היה על החוקרת לטעמי לנקוט החלטה אמיצה ולא קונבנציונאלית.

שהרי אם ניקח – בהכללה כמובן – את ה-DNA של ספרי הכשרת העיתונאים, בארץ ובעולם, שעבר בשלושים השנים האחרונות אמריקניזציה מוחלטת, וננסה למצות את ההיגיון הלא מודע (ולעיתים המודע) החבוי בהם, את מה שניתן לכנות ה-Mind Set שהם מחדירים לעוסקים במלאכת התקשורת בכל הקשור ליחסי עיתונאי, מצבי חירום וטראומה, הרי שלא נידרש לספר ששמו "משדרים תחת אש" אלא לספר ששמו יהיה "מלבים את האש". ככל הנראה בהשראתה של חוקרת שיח הטראומה רבת הזכויות ורבת ההשפעה קתי קארות' שבהשראתה דורות שלמים התחנכו על כך כי הטראומה, ומקומה בשיח הציבורי, הינה אחת: הובלה לשינוי חברתי ופוליטי (Caruth, 1996). ועל כן, החפץ בשינוי חברתי, יסקר טראומה באופן טראומטי. תוך טראומטיזציה של המצב. זה יהיה תפקיד התקשורת. לא הכלה, לא נירמול, לא הסתגלות, ולא יצירת חוסן. נהפוך הוא. בהשראתה אף עיצב ג'פרי אלכסנדר את מושג הטראומה התרבותית (Alexander, 2004). והנה

ספרה של בן-עטר, הנו קריאה (מחקרית, אבחונית ואתית) להימנע מלהפוך עיתות חירום לטראומה תרבותית, כמו אומרת: נסתפק בטראומה האישית ואף נפעל להחלמתה של זו.

ההחלטה להעניק את האפשרות האחרת. המאוד בריטית, משהו, שמרנית, ממלכתית, שאינה מתייצבת בצד של "התקשורת המפרקת", זו האמונה על הדזה-קונסטרוקציה, על הדרמטיזציה, אלא רואה עצמה חלק מן האחריות החברתית, ודאי בעיצומו של משבר לאומי, ותופסת את ההתמודדות הקולקטיבית, את ה-Raison D'être, את החוסן הלאומי ככזה שלא עומד בסתירה ליעדיה התקשורתיים הפרופסיונאליים – הינה עמדה בלתי טריוויאלית, שלא מובן מאליו להציגה בקהילת תקשורת נואו ליבראלית ברובה. ועם זאת קיים צורך עז להציב אותה ברפרטואר השיח האתי על יחסי תקשורת וביטחון בישראל של שנת 2020. נראה כי ספרה של בן-עטר – לפחות עד כמה שידוע לי – מייצג שם עתה עמדה זו באופן כמעט בלבדי אך בחלוציות ובאומץ.

ג. מחוברים: מחפשים קהילה בחירום.

לא יכולתי לחשוב על עיתוי מאתגר יותר להתבקש בו לכתוב את רשמי מספרה המצוין של אלה בן עטר מאשר בימים אלו שבין סגר ראשון לסגר שני, בעיצומה של מגפת הקורונה שפקדה את החברה הישראלית בשנת 2020. ימים שבהם לראשונה מנהיגותם של מקבלי החלטות באשר הם, מראש הממשלה ועד למחנכת בכיתת בית הספר היסודי – מתבטאים בתקשורת. בהופעות טלוויזיוניות ובהופעות על צגי מחשב דרך תוכנת זום. כולם הפכו באחת למנהיגים תקשורתיים. לא כמושג סימבולי, לא כמושג מחקרי, לא כמושג תרבותי, אלא כמושג ריאלי, התנהגותי. מנהיגים שמנסים לייצר Re-Boot לאזרחיהם, תלמידיהם, עובדיהם, לקוחותיהם – החל מן הדרך הנכונה להתעטש ועד לוודאות באשר לקיומם של הלימודים למחרת – והכל באמצעות תקשורת. קהילות שלמות התפרקו, הופרטו, ונותרו בביתן מתקשרות רק מול מנהיגיהם באופן אופקי אך לא עם עמיתיהם באופן רוחבי.

תחנת הרדיו במכללת ספיר מופעלת על ידי סטודנטים לתואר ראשון. זו תחנה אזורית המשתייכת לתחנות הרדיו החינוכיות הפועלות באמצעות התשתיות שסופקו במקור למכללות ציבוריות לתקשורת על ידי 'קול ישראל', ומיועדת הן להכשרת סטודנטים לשמש בשלל תפקידי רדיו והן לרווחת תושבי האזור המאזינים לה. גם אם הנם בעיקרם הסטודנטים עצמם המתגוררים בקרבת המכללה או חבריהם, הנהנים מתחנה המשמשת להם כמקור לצריכת תרבות פופולארית, קבלת מידע על הנעשה במכללה, אך בעיקר, יש להודות – כהאזנה מפרגנת לחבריהם בעת שמשודרות תוכניות שאלה לקחו חלק בהפקתן.

והנה, בעת מבצעי צה"ל בעזה (עמוד ענן, עופרת יצוקה ו- צוק איתן), כאשר מכללת ספיר התרוקנה והלימודים בה בוטלו, בחרו הסטודנטים שהפעילו את התחנה בהווה ובעבר, מיוזמתם, להגיע אל התחנה ולהמשיך להפעילה ולשדר ממנה. ומעניין לא פחות - צריכת שידוריה שהייתה כאמור בימים השוטפים על גדר הקוריוז - לא רק שלא הצטמצמה, אלא אף נרחבה, לא רק בקרב תושבי שדרות וישובי "עוטף עזה" אלא הרחק מעבר ל- "אזור" או ל- "מקום" הפיסי אליו היא משדרת. מדובר – ובזאת עוסק הספר – בשלל הסטודנטים ששבו לבית הוריהם מחוץ לדרום המטווח, שבחרו לפתע,

רובם לראשונה באופן קבוע, להאזין לשידורי התחנה דרך האינטרנט. סטודנטים שבאופן שוטף לא נמנו על מאזיניה, אולי שמעו עליה, פה ושם נחשפו אליה. כעת בחרו מיוזמתם למצוא את האתר האינטרנטי דרכו ניתן לקלוט את שידוריה, ולא רק הם - גם בני משפחותיהם וחבריהם באזורי המרכז או הצפון נשבו בשידוריה. לתדהמתה של הנהלת המכללה, היא נאלצה להכפיל את רוחב הפס כדי לאפשר לכמות הגולשים/מאזינים את צריכת שידורי התחנה בעת הלחימה.

וכך הפכה לפתע התחנה מתחנת רדיו חינוכית מכללתית אוטורית משהו, שעיקר שידוריה נשמעים בקפיטריה בהפסקות הלימודים, לתחנה שיש לה "קהילת שיח". תחנה שקהילת מאזיניה התרחבה וש- "המקום" אותו היא קיימה, ייצגה, הכילה ולמעשה ביטאה הפך ממרחב פיסי ל-"מרחב ציבורי" בהגדרתו המקורית של המושג (Fraser, 1990), קרי, שאין חפיפה בינו לבין "מקום" קונקרטי אחר שלכוד בו (Umiel, 2020). ובמקרה זה - מרחב ציבורי שהנו מרחב ווקאלי, דיגיטאלי, סטודנטיאלי, מצבי, פסיכולוגי, רגשי ועוד. ואם לדייק עוד יותר - בעיתות החירום הללו - הפכה תחנת הרדיו, מתחנה שמגדירה עצמה על פי מרחב, למקום שמגדיר עצמו על פי ההאזנה לתחנה. ניתוח זה את המצב אמנם לא מצוי בספרה של בן-עטר אך כרפלקציה למתואר בו, הרי שניתן להמחיש באמצעותו את רלבנטיות האתנוגרפיה הקיימת בו לשלל מציאויות - הן אמפיריות (כמו מציאות הקורונה בת זמננו), הן טכנולוגיות והן מתודולוגיות. שכן במילים אחרות לנאמר עד עתה, מה מתואר בספרה של בן-עטר זו אם לא הצורך להישאר מחוברים? ובהילקח המכנה המשותף לתלמידי המכללה - והיא "המכללה" (שנגזלה מהם פיסית), הנה נמצאה הדרך שלהם ושל האחרים המשמעותיים בחייהם לייצר את המחבר ביניהם ולהצדיקו, באמצעות אותה התחנה.

אני רק מניח שבהינתן מצב החירום - לא נוצר מטעם המכללה ערוץ יזום אחר לתקשורת בין "חבריה" (מרצים, מתרגלים, סטודנטים) ואם להעניק פרשנות מעט שונה מזו שמוענקת על ידי בן עטר: החיפוש אחר התחנה היה למעשה במובנים רבים החיפוש אחר מכללת ספיר שמימי שם כמראה זכורה לי כאחד מן המקומות הקהילתיים ביותר מבין המוסדות האקדמיים אותם הכרתי. הסטודנטים שהפעילו את תחנת הרדיו - "הרשו לעצמם" - גם תחת קסאמים - לא לשוב לבית הוריהם אלא להגיע לקמפוס ולתפעל את תחנת הרדיו במכללת ספיר. שהרי בעתות חירום היחיד נדרש לקהילה, קל וחומר כאשר זו לפתע, באחת, ניתקת ממנו, כאקט של ריפוי, משמעות והתמודדות - הן כשמדובר על אובדן והן כשמדובר על אסונות אחרים (Lebel, 2014) - גם אם הוא נדרש להסתכן לשם כך.

כל זאת כמו ממחיש את תובנותיו החלוציות של מיכאל וורנר על הגדרת ה-"אני" (ברבים, הוא כתב על הקהל) באמצעות התקשורת, השיח, הדיאלוג. לשיטתו של וורנר הקהלים נוצרים באמצעות השיח ולא השיח הוא זה שנוצר על ידי הקהלים. ובעקבותיו מתודת התקשורת זכתה לאחת מן התפניות המשמעותיות ביותר, תוך מחיקת הגבול בין המתודה הפסיכו-תרבותית לפסיכו-תקשורתית. וורנר מדבר על האני, או על הקהל, באמצעות התקשורת, לא הגדרת התקשורת באמצעות האני או הקהל (Warner, 2002). מה שהופך את ההליך התקשורתי, או הדיסקורסיבי, את השיח הממשי (השיחה הטלפונית, ההאזנה לתוכנית שבה מאזינים עולים לשידור, ההשתתפות בשיבת הזום) לתהליך המכונן אותי כחלק מן הקהילה ומאשרר אותי כחלק מקהילת השיח שלי. לפרקסיס שבלעדיו לא אהיה חלק מן הקהילה. על כן הצורך "להתחבר", ולו מעצם "החיבור", ככל

הנראה יותר מאשר מעצם התוכן שאני צורך במהלך החיבור – הוא האקט של אישור ההשתייכות שלי לקהילת השיח, אישור היות "האני" כחלק מן ה- "קהילתי" (שם).

הדיון שמעניקה בן-עטר חשוב מעין כמותו. היא בחנה עד כמה השיחות הרבות שקיימו שדרי הרדיו עם המאזינים בעיקר, אך גם יתר המשדרים, הלמו את עקרונות החוסן. עד כמה נמצאו בהם ערכים כגון: תגבור תחושת המסוגלות, הגברת תחושת הביטחון, יצירת רגיעה, הספקת תחושת תיקווה או תרומה לתחושת לכידות (Hobfoll *et al*, 2007). היא אף סימנה תמות שהסטודנטים העלו שבגינים "התחברו" לתחנה ובעיקר – וזו חשיבותו החוץ טמפורלית של הספר – הציעה מודל יישומי להפעלת תחנת שידור בעיתות לחימה. מודל שיכול למעשה להוות בסיס לכל כלי תקשורת בחירום. זו תרומה מן המעלה הראשונה.

להישאר מחוברים

אם אני אידרש לקחת רק משהו אחד מן הספר "משדרים תחת אש", הרי שזה את עצם הצורך "להישאר מחוברים". בשוטף, ובעיקר "תחת אש". מחקר עכשווי, השוואתי, שאני מעורב בו, על 14 מדינות מערביות בזמן קורונה, מלמד כי אנשים בחירום "מתנתקים": ממעגלים חברתיים, ממכרים, מחברים מדרגה שניה, מבני שיח, מעמיתים לעבודה, משכנים ו- "פרצופים נחמדים" שהיו מורגלים לראות (בדרך לעבודה, בתור בקניות, באוטובוס). הם פחות יוצאים לדייטים, פחות מבליים במרכזי תרבות, נשענים על שירותי משלוחים והאינטראקציה האנושית פוחתת (לבל, בכתובה). אנשים כמהים להתחבר. והנה – כפי שמיטיבה כל-כך לתאר בן-עטר בספרה, תוך כדי לחימה, ולמרות השבתת לימודים - סטודנטים העדיפו להגיע בדרך לא דרך ממעונות או מדירות שכורות בקיבוצים או בעוטף עזה למכללה ריקה, גם כאשר לא היה מי שימלא בה את המכונה לרכישת פחיות שתיה לאחר שזו התרוקנה, מאשר לשוב לבית הוריהם במרכז הארץ. העיקר לשדר אך למעשה העיקר להיות יחד, העיקר לשמוע באמצעות הרדיו ממנו הם משדרים את חבריהם המאזינים להם העולים לשידור. אחרים שבו הביתה אך כמו השם המדויק כל-כך שזכה להיות כותרתם של כל-כך הרבה חיבורים אקדמיים (וגם שיר של פרסלי): "Home is Where the Heart Is" מה שלא נוגד את העובדה כי קיימים מספר לא מבוטל של חיבורים – ככל הנראה בהיקף דומה תחת הכותרת "Home is Where the Hurt Is". גם בביתם הסטודנטים לא ביקשו להתנתק מן המכללה. נהפוך הוא. מייד הם החלו לחפש באינטרנט כיצד להתחבר אליה. זו קהילתם והניתוק המידי ממנה רק יגביר את הקושי שבתקופות הלחימה. הדרך הייתה למצוא, כנראה מה שלא נדרש בעת היותם פיסית במכללת ספיר, את שידורי הרדיו הסטודנטאלי, באמצעות האינטרנט, על מנת להמשיך לשמוע ולהשמיע את הזהות הסטודנטאלית שלהם, הייחודית שלהם, לאשרר אותה ולקיים אותה. באמצעות הישארותם מחוברים. כשהותחנים רועמים – אנו רוצים להישאר מחוברים.

רשימת המקורות

לבל, א., "גבולות הוויקטימולוגיה הישראלית – דעיכתו ותקומתו של שיח השכול הרפובליקני ועיצוב ההיררכיה של החללים", *תרבות דמוקרטית* 14, 2012. 153-200.

לבבל, א., "מחפשים תקשורת – השפעות הקורונה על בני הגיל 25-35", עבודה בהתהוות, בית הספר לתקשורת, אוניברסיטת בר אילן.

Alexander, J.C. "Toward a Theory of Cultural Trauma." In *Cultural Trauma and Collective Identity*, Edited by Jeffrey C. Alexander, Ron Eyerman, Bernhard Giesen, Neil J. Smelser and Piotr Sztompka. Berkeley: University of California Press, 2004, pp. 1–30

Caruth, C., 1996, *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*, Baltimore, Johns Hopkins University Press

Estrada, F., "Juvenile Violence as Social Problem", *British Journal of Criminology* 41, 2001, 639-655

Fraser, H., "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy", *Social Text*, 25, 1990, 56-80.

Hobfoll, S. E., et al, "Five Essential Elements of Immediate and Mid-Term Mass Trauma Intervention: Empirical Evidence", *Psychiatry* 40(4), 2007, 283-315

Hoschichild, A., 1983, *A Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Berkeley, University of California

Lebel, U., "'Casualty Panic': Military Recruitment Models, Civil-military Gap and their Implications for the Legitimacy of Military Loss", *Democracy and Security* 6(2), 2010. pp. 183-206

Lebel, U., " 'Second Class Loss': Political Culture as a Recovery Barrier? – Israeli Families of Terrorist Casualties and their Struggle for National Honors, Recognition and Belonging", *Death Studies*, 38(1), 2014, 9-19

Lebel, U., "Militarism versus Security? The Double-Bind of Israel's Culture of Bereavement and Hierarchy of Sensitivity to Loss", *Mediterranean Politics* 16(3), 2011.

Riches G. and Dawson, P., "Communities of Feelings: The Culture of Bereaved Parents", *Mortality* 1(2), 1996, 143-161

Umiel, S., "Identity Encounters in Public Spaces—Military Service as a Legally Binding Public Space. The Case of Women's Singing in the Israel Defense Forces", *Religions* 11, 2020, 1-25

Warner, M., "Publics and Counter-Publics", *Public Culture* 14(1), 2002, 49-90

Welkin, L., "Who Holds the Key to Your Box? Trust, Safe Space, and Culture", *Group* 37(2), 2013 155-166